

Дамир Јоцић

ЖИВОТ ЈЕ ОТИШАО НЕКУДА

Десет (не)снимљених фототографија

ПОЈ

Други дан јуна, 2020. године. Спремао сам се да пођем на починак. Тачно у 4 и 12 минута запевала је птица, на неколико секунди. И заћутала. Онда је запевала поново, дуже.

У завршном интервалу поја придружила јој се још једна. Преузела је песму, и у наредном трену запевале су и многе друге. (Као да су све птице света наједном запевале).

Ноћ се заплавила. Мирно сам легао и помислио да сам доживео нешто посебно, да то не могу доживети они који се у зору буде, већ само они који у тај трен лежу.

Затим је превагнуло белило које је пратио сан.

НАПУШТЕНИ ЗАСЕЛАК

(...Околиште је сврљишко сеоце... Сврљиг је варошица покрај Ниша. Ниш је у Србији. Србија је, зна се, негде у свету...)

Река је тада била пуна риба. Могао је да пеца недалеко од школе, у којој је мајка радила и у којој је – са њом, оцем и братићем – живео, могао да трчи до миле воље, да лута, да посегне за свим чега се досети. Никада касније није осетио толико слободе као у том месту; оне чисте, детиње, неокаљане слободе, која испуњава сваку пору и због ње, утисак је, губиш ваздух.

Тога дана је ушао у један заселак. Куће у њему биле су тек изграђене, дворишта чиста, уређена.

Привлачиле су га, као играчке, те разнобојне куће. Биле су зелене и жуте и црвенкасте, и наранџасте; готово у сваком дворишту био је бунар. Капије су биле дрвене, широке. Тарабе скорашње.

Ипак, сва врата су била затворена. И људи није било.

Телом му је заструјала језа...

(Догађај из човековог сећања односио се на седамдесете године двадесетог века и он више није био сигуран да ли је почео да узмиче зато што је то логиком докучио, или зато што је – вероватније је – инстинктом наслутио да је заселак беживотан, пуст. Но, оно што и дан-данашњи зна јесте да је тај доживљај један од најснажнијих у његовом животу).

Ноге му постадоше тешке. Истрзао их је као из блата и, испрва идући унатрашке, повлачио се путем којим је дошао.

Узмицао је све док није угледао фасаде кућа централног сеоског насеља. Ту се коначно отргао и намах преобраћен, изнова срећан и слободан, затрчао ка школи, замишљајући да се отац већ вратио с посла, да је испред улазних врата њиховог стана паркиран мотор којим отац путује до другог места да би *предавао*, јер и он, као и мајка, *предаје* ђацима, али одраслијим ђацима... Волео је ту реч *предаваши*... Била је некако лепа и, уједно, озбиљна...

Застао је на узвишици са које се путељак, којим долази, спуштао према школи. Одатле се, као на длану, могао видети сваки детаљ њиховог дворишта.

Мотор је био онамо. Исијавао је своју плаву и црвену боју. Био је велики и називали су га МЗ-е. Понадао се да ће са оцем у риболов, поскочио је, и, јурнувши, раздрагано повикао: „Ехеееј, људи!”

ИВОРА

(...Касније, када се вратио, опет су му приповедали о оном месту, о томе колико је значило његовој породици...)

Ивором се, кажу, назива место на коме се налазе каменита корита од стране природе уклесана у планинску подлогу. У њој снежница и кишница дуже потрају. Ова Ивора је усек између Средњег врха и Десковца, такође врха Сврљишких планина, чији превоји подсећају на бедро жене. Њој ме је, испрва, привукло ретко име.

Када сам први пут – пратећи упутства мештана Лозана, планинског села у коме је предачка кућа моје породице – доспео до ње, знао сам да сам пронашао право место за себе.

Све ми је некако било познато. Дуго сам се успињао, али се нисам заморио. Очекивао сам да ћу наићи на равнији део усека и наишао сам на њега.

У њему се белео скелет планинског тора.

Онамо нисам одлазио раније, али сам, последњих година, често бивао у планини и нагледао се напуштених колибишта, торова... Овај је био лешши од свих виђених.

Из буква би се, од Средњег врха, с времена на време, зачуло нешто између лавежа и дречања.

Бујало је лековито биље, ширило се косинама, кружило око вртача, левкастих, спиралних планинских удубљења. Одећа и обућа су попримале његов мирис, мирис *вранилове шраве, мајчине душице, милодуха, џелина*.

Једна вртача савршеног облика, дубока близу двадесет метара, била је иза самог тора. Дијагонално, стотинак метара изнад ње, налазили су се остаци још једног тора, потпуно угруваног. Као да је нека циновска нога стала на њега, па се камење његовог темеља распрскало и, овде-онде, након тога, наслагало у гомиле.

Распростро сам тренирицу. Сео. Опхрвао ме је утисак да ту нисам сам, да бих, уколико пожелим, могао видети оне који седе на каменовима око мене. Довољно је било да зажмурим. Али то нисам учинио...

Ближио се сумрак.

Окренуо сам се према Десковцу. Са његовог тупог, дугуљастог врха ширило се небо. Оно је било металноплаво, па се, постепено, претакало у мноштво нијанси те боје.

У трену, одсјаји месеца су се разлили сенкама на рубу шуме, посегли за запуштеним негдашњим ливадама.

Пожеleo сам да останем у планини те ноћи.

Но, устао сам.

СА БРАТАНИЦОМ

Њено име је Јована. Ускоро ће напунити пету годину. Смештам је на задње седиште аутомобила. Мачка Топија не водимо са собом и то јој тешко пада. Рекла је да су мачак и она веома тужни због тога, али да мачак каже да ће нас чекати.

Пођосмо. Брат и снаха нам махнуше на поласку.

Брзо и лако смо стигли до Лозана. Застадох на последњој узбрдици пре уласка у село да би видела зеца који је претрчао пут, шћућурио се на ливади, па муњевито нестао у оближњој шуми.

„Баш је леп”, рекла је.

„Да. Успела си да га видиш?”, упитах.

„Јесам, чико”, потврдила је, „баш је леп јер је мршав.”

„Јесте”, сагласио сам се.

У Лозану није било кише, а дан је био кишовит. Било је спарно. Облаци су засводили планину (облаци из којих не пада киша, који ће, ако се растворе, из себе просути посебно лепу светлост).

Када смо стигли пред своју породичну кућу, изгрицкали смо кекс и пошли на место које је обећавало да се на њему, у нека давна времена, могло налазити краљевство патуљака.

И пронашли смо место на коме је некада било оно краљевство. Није било сумње у то да су камен у зид око једног имања, на падини, наслагали патуљци. Придржавао сам је док је ходала зидом и говорила како воли патуљке, мада више воли виловњакиње, али не воли претерано камење и планину.

„Не волим планину јер се хода узбрдо, а тешко је ходати узбрдо”, казала је.

Поведем је управо узбрдо, према планинским шумарцима. Она мили за мног. Опочињем је да ме прати у стопу.

„Зашто?”, пита.

„Онако, падала је киша, да не наквасиш обућу”.

„Али овде није било кише”, мудрује дете. „Ти се, чико, бојиш да нас не угризе змија.”

„Како се тога досетила?”, помислим, а кажем да није због змија.

„Јесте, због змија је!”, упорна је.

Водим је изнад села где ћемо, претпостављам, пронаћи дивље јагоде. Доносио сам их пре неколико дана, мада сам их брао другде. Мрштила се док их је јела, али је говорила да су невероватно укусне и мирисне.

Док се успињемо, испомажем се штапом за скијање, а и њој сам – пошто је негодовала – одсекао и издељао један штапић да се *испомаже* док хода. Када се окренем, као да ме заиста прати плавокоси патуљак. Издалека, могли бисмо изгледати баш смешно док се тако крећемо.

Предлажем Јовани да је, уколико се уморила, носим. Она одбија. И хода за мног.

Наилазимо на алеју дивљих јагода. Загледамо има ли плодова и проналазимо неколико. Дивље јагоде су сићушне и имају снажан, привлачан мирис. Она их једе са уживањем. И мршти се. „Беримо још!”, тражи.

Пењемо се још тридесетак метара. На косини смо. Ваздух је већ потпуно планински. Мирис трава је планински. Испод наших ногу је дискунаста подлога, али се камен не види јер је прекривен загаситозеленкастом, светлозеленкастом и црвенкастом маховином, меканом попут тепиха. Предложем да се котрљамо тим теписима, извалим се колико сам дуг и почнем да се котрљам постранце. Придружује ми се. Једнако смо одушевљени том вртешком.

Онда јој, док се одмарамо, дајем да пије мало воде. „Дивље јагоде!”, подсећа ме попивши је.

Облаци допуштају сунцу да се пробије. Тепих маховине преливен је огњеном бојом. Сенке, у околини, плаве су и тамнозелене. Пристиже смирај.

„Погледај како је лепо!”, викне девојчица опазивши промене природе.

Око сунца поигравају нијансе жара.

Тада ми се учини да је, на пола педља од нас, минуо реп змије. Изненадивши себе сопственом хитрошћу, покупих руком дете са земље и залепих га чврсто себи за леђа. То стезање је морало болети, али је оно ћутало.

Обазриво сам, погледом, претражио најближи околиш. Када сам већ поверовао у то да ми се привидело, угледах је. Повукао сам се, осврнувши се, корак уназад, пребацио дете с леђа у наручје и прстом показао на змију.

„Да ли је видиш?”, упитао сам. Братаница климну главом.

„Да ли се бојиш?”, упитах је поново.

„Не”, одговорила је.

Посматрали смо је можда минут или два. Змија није мењала положај, није претила, али је гледала ка нама. Тихо сам објашњавао Јовани да је *јоскок* – јер је он био испред нас – у свету змија наше земље, најлепша змија. И најотровнија.

Онда, када се удаљисмо и спустисмо педесетак метара, убрасмо још неколико јагода.

„Чико, ако хоћеш, можеш да ме носиш, мислим да сам се уморила”, предложи она када пођосмо ка селу.

Подигао сам је и пребацио око врата.

„Хоћемо ли?”, упитао сам.

„Јухуууу!”, поручила је.

И њен глас се успорено, попут сутона, разлио према селу.

НАПУШТЕНИ ЗАСЕЛАК (II)

Толике године... И не само један живот. Штошта се похабало, на обући се усталила прашина. (Ма колико је гланцао, обућа, временом, упије ону врсту прашине коју је немогуће очистити).

Прошао је, за својих пешачких авантура, једаред поред оног засеока. Око њега је ижцикљала шума. Потом, током наредних месеци, прошао је онуда још неколико пута. Нешто га је онамо вукло...

Трећи или четврти пут, не могавши више да одоли знатижељи, провукао се испод багремова, промигољио између глогова, шипурака, трња, самониклих ројева шљива, пробио кроз урасле воћњаке...

Све време су му на памети били ловци који су се мотали око Околишта. Прст би – ако зачују буку коју изазива – могао повући обарач.

Напокон ступи на простор између кућа где је некада био широк, запескан пут. Он и дворишта били су закоровљени. Нека дворишта била су прекривена и мрежама бршљана. Ипак, куће су – превиди ли се ово – деловале нетакнуто, осим што су им, овога пута, врата била отворена.

Нешто, у њему, изнова задобова. Нелагода, али другачија од оне из детињства.

Овде-онде могли су се видети остаци иструрелих тараба. Подсети-ле су га на старе споменике и крстаче које земља прогута, и гдегде, на гробљима, провирују из ње.

Када напокон стиже до средине засеока, био је приморан да се врати да би се, за видела, извукао из клопке.

Обазриво се провлачио поред бршљана уколико не би успевао да их заобиђе. Наизглед засушени, имали су сићушне, крвничке бодље на себи, које су изазивале мучне алергије.

Као премлаћен, потиштен, коначно изби на чистину стотинак метара удаљену од засеока. Одахну.

У свет је пристизала хладна ноћ. Роса се већ спуштала на траву. Светлוצала је.

МАЛИЊЕ

Август. Један од оних дана када се планинско камење и стење жари по површини. Да може, змија би поново свукла кошуљу. Већ сам попио више од половине воде. Преостала мора потрајати до вечери. У том делу планине нема извора и бунара...

...Сигурно је прошло тридесет и пет година од када сам, са дедом, био ту, у Малињу. Са нама је био и Звездан, Зека, брат по тетки. Био је летњи распуст, па се породица окупила у селу.

Деда Јован нас је повео да му помогнемо да сакупи сено – у ствари, хтео је да будемо са њим или да родитељи предахну од нас... Он је био благ, тих човек, свирао је усну хармонику и био чувен по свом краснопису. У Другом светском рату је рањаван, потом је био подофицир у војци, па напустио војску, вратио се у завичај, постао бележник. Пропио се и отпуштен је из службе.

А када смо ми, унуци, почели да пристижемо – говорило се – престао је да пије. Заиста, никада га нисмо видели пијаног, нити да пије алкохол. Ни на прославама, породичним окупљањима. Током тих окупљања он би ненаметљиво седео, пио киселу воду. Ако би га неко замолио да свира, свирао би... Волео је да игра, да се, на слављима, прикључи колу. Играо је лако и умешно... И волео је да поклања сатове.

Деда по оцу. Са баба Босанком је живео од скромне пензије и инвалидског војног додатка.

Присећајући се очевих родитеља, застао сам. Нисам успевао да препознам ливаду где смо давно сакупљали сено, али јесам препознавао простор.

Звездан је ту негде почео да запомаже: „Змија, змија, упомоћ!”, и ударао вилом око себе. Придружио сам му се иако змије није било. Јурцали смо унаоколо и лупали вилом све док је нисмо поломили.

Сео сам, припалио цигарету и покушавао да прецизније одредим место ливаде... Осим наше, било је и туђих ливада... Још увек су се разазнавале, мада се са обода вртача ширио густиш који ће их кад-тад прогутати... Уске стазе су вијугале дубљом травом. На запуштене ливаде су, изгледа, долазиле дивље животиње и напасале се. Само су оне спречавале брже ширење којекаквог трњака.

Размишљајући о свему томе, помислио сам да су Звезданов и мој глас можда последњи гласови деце који су се онде чули. Тада сам, неочекивано, викнуо из све снаге.

Глас је отишао ка подножју Малиња, и онде, као тег, пао.

ОПЕТ ПОВРАТАК СА ИВОРЕ

Месечина чиста и размекшана. Затамњени горостасни планински венци, модри и црни, испод ње. Тако они сада, из дворишта предачке куће, изгледају.

А малочас? Пре него што сам се одонуд вратио? Смркавало се, а упорно сам седео на косини, дубоко дисао, упијао ране, непостојане сенке са обода шума, које су, из увала, таласале пропланке Иворе. Биље је смиривало боје...

И опет оно небо!

Из дубина густиша почело је да се јавља крупније звериње. Дан је још увек био присутан, било је пресветло да би претрчавало чистине или се напасало, ходало увреженим својим стазама.

Пред само вече јастреб је извео свог младунца. Учио га је лету, учио да проналази и прати струје ветрова.

Крила млађег била су невешта. Када се заморе, старији је проналазио ваздушну струју у којој би – тако је око то доживело – лебдели. Нису се помицали. Као да, раширених крила, сањају.

По ко зна који пут пожелех да останем. Да и сам сањам уз оне који су седели крај мене. (Био сам уверен да бих их могао видети уколико зажмурим). А, опет, као толико пута раније када сам у планини, мучно приморах себе да устанем.

Помирисах рукав кошуље. Мирисао је на биље. Протегао сам се и, тешко, након дугог лешкарења у трави, кренуо пут планинског подножја. Био је довољан одсјај са камења стазе, који сам пратио, да бих ишао ка циљу. Као да сам ходао по месечини. Све из околине беше видно. Питко.

Надомак Лозана, када је стаза зашла у шумарке, почеле су муке. Без лампе, једва сам се провлачио кроз забране, трпео убоде трња, глогова, шипурака, посртао саплићући се о купине полегле по земљи, о дивље бршљане, чије иглице пеку.

Неједном сам лутао и враћао се овако, по мраку, без светиљке. „Хоћу ли се икад опаметити?!”, корио сам себе.

До куће сам стигао измрцварен. Уђох у двориште и погледах за собом: Затамњени горостасни планински венци, модри и црни, изнад мене. Месечина тако чиста и размекшана.

НАПУШТЕНИ ЗАСЕЛАК (III)

Завршетак августа. Дан спаран. Препешачио је пет-шест километара и ушао у заселак.

Махала је и даље била каква јесте, али је њена сеновитост сада пријала.

Врата на кућама и даље су била отворена.

Одолевао је жељи да завири у неку. Питао се да ли су лопови обили врата. Слушао је приче о томе да обијају напуштене куће, да постоје крадљивци који се само тиме баве. И то нису биле само приче... Када су провалили у кућу за коју су мислили да је напуштена и затекли, у њој, изнемоглог старца, убили су га секиром. То се десило две-три године раније. Причала му је о томе жена његовог пријатеља, јадала се јер је старац био њен деда. А онда – нагађало се – у паници, ништа не узевши, напустили су кућу.

У околишкој школској згради – првом свом стану кога се сећао – разровани су подови, избијене подне дашчице; неко их је употребио за огрев.

Свега на свету има. Крадљивци купе есцајг, извлаче из подрума зарђале казане, котлове, колају труле каце и скидају са њих обруче, грабе распале тракторске приколице...

Тужнија је истина да све ово, у ствари, никоме више не треба.

Црепови и ћерамиде могу се скинути са кровова пошто се, и иначе, круне, осипају. Греде, летве и летвице могу се употребити за огрев. Затим треба прећи на зидове, па на камен из темеља. Штошта се из тих, старих, напуштених кућа може употребити... У њима увек има нечега што би се могло искористити. И то се већ увелико чини.

Овакве куће су скровишта слепих мишева, пацова, осињака, стршљена... Или се – о томе му је причао један познаник, чији је комшија, после двадесет година, обишао родну кућу и излетео из ње да се никада, рекао је, више не врати – у њима легу змије. Смукови се, јурећи за мишевима, увуку у кућу и, понекад, уколико је напуштена, у њој направе легло.

Ходајући, замишљао је избезумљени одлазак познаниковог суседа: ушао је у родну кућу пун неке магле и ишчекивања да би у њој могао пронаћи слике које животу недостају, прекорачио праг и, патетично, пожелео да се сагне и пољуби га, а затим се дао у бег. „Кључ му је остао у брави”, казивао је познаник.

Све ово га је спречавало да завири у неку кућу.

Корак по корак – испоставило се да му је за то било потребно неколико деценија – стигао је до последње куће засеока:

Налазила се на средини брдашца. Била је другачија: остале куће из махале биле су од цигле, а ова је била чатмара, али не од оних сиротињских, скучених чатмарица.

Са десне стране били су торови и штале који су припадали њеном газдинству, чији кровови тек што су извиривали из шипражја.

Улаз у кућу – нека врста доксата – био је испупчен у односу на остатак куће. До њега је водило десетак басемака. Преко улаза је дрво пребацило своје густе, витке гране, па је то испупчење подсећало на лик прекривен густом, бичастом косом. Дивље купине су се пеле уз зидове и басемаке, пузале њима и уплитале се у капијицу, коју би, успевши се степеницама, отварао да би ушао, и коју је, од труљења, сачувала надстрешница.

Попео се до капијице, одшкринуо је, чучећи се провукао испод грана и нашао у мрачном пролазу који, кроз доклат, води до улаза.

Врата су била отворена.

Застао је. Из куће је избијао мирис оштре прашине, која прати све куће у којима се дуго не живи. Одлучи да уђе:

Унутра је било светлије. Грађевина је имала широке прозоре. Ступио је у просторију која је – претпостави – била дневна соба и, уједно, у делу према северној страни, трпезарија и кухиња. На зиду те северне стране била су још једна врата. Плава. Иза њих је могла бити остава. Врата су била затворена и онамо није хтео.

Лево и десно биле су бочне собе.

„Погледаћу”, помисли, али пре него што пође, необичан детаљ му привуче пажњу, нешто што није одмах приметио јер су се очи извесно време навикавале на засвођену светлост у кући, и тек пошто су се навикле на њу, почеле су јасније уочавати ситније предмете:

Да, крај његове десне ноге била су два реда обуће. У првом, реду ближем улазу, пет пари опанака и два пара папуча. Други ред је почи-

њао ципелама какве се могу видети код старца на селу; оних црних, крутих ципела за које се одувек питао где их купују. Те ципеле су назване само када се пође у варош или у госте.

И први и други ред завршавали су се паром дечијих ципелица. Очи су већ могле, испод прашине и паучине, разабрати плаву, белу и црвену боју на ципелицама мањег броја, или розе траку на онима већег броја. У ствари, веће су биле нешто између ципеле и патике. И биле су полудубоке.

Изван ових редова био је пар патика за одрасле, али ни он не беше разбацан, већ брижљиво приложен уз осталу обућу. Плитке, шпицасте патике, похабане браон боје, са двама плавим тракама, маслинастим пертлама и црним, гуменим ђоновима. Имале су светлоплаву нијансу поставе. Виђао је такве у раној младости.

Опчињено је пиљио у те редове, редове тако прецизне, уредне, нетакнуте.

Наједном, схватио је да је некада, када је као дечак ушао у заселак, ту још увек било живота, и да, уколико би судио на основу онога што управо види, врата ове, а вероватно ни осталих кућа, није отворио човек. Ни животиња.

„Време”, помисли.

(Уместо епилога:

У левој бочној соби, на поду, расклопљен црни кишобран; кревет, две столице, отворен ормар. У њему сложене ствари: кошуље, пешкири, с једне, панталоне, поткошуље, с друге стране.

На зиду неколико постера: певач Логан, постери двеју жена и највећи – постер „Црвене звезде”. Једна од „Звездиних” екипа из осамдесетих година прошлога века.

На поду разастрт ћилим.

Соба с десне стране пространија је, али мрачнија, јер је шипражје замрачило оба њена прозора. И празнија.

Кревет размештен за спавање. Чаршав, јастук, два преклопљена ћебета. На зиду такође постер, али постер „Партизана”.

Из пода изникло десетак младица дрвета.

Младице ће се згуснути, ојачати. Израшће и пробити таван, домоћи се крова, рашчешљати црепове.

И то ће бити крај).

ЈАТО

Успињали смо се још педесетак метара и зауставили подно Црног врха. Седосмо са његове јужне стране. Иза леђа нам бежу назубљене стене. Биле су готово једнаке величине, беле, са тамном патином у тананим линијама пукотина којима су биле прекривене.

Зазвонио је мобилни телефон. Кум се јавио. Док је разговарао, однекуд се спустило бројно јато ласта. Стале су да лете свуда унаоколо.

Припалио сам цигарету пре њиховог налета. Бојао сам се да их не узнемирим и нисам је приносио устима.

Онда се неке од усковитланих, веселих ластавица додатно спустише. Летеле су тако ниско да су нам пролетале између глава, крај обуће. Учини ми се да на вратовима имају црвену пегу. Можда су је и имале?

Чим је разговор телефоном завршен, оне су се, вијајући ваздухом, удаљиле.

„Јавили су ми да у понедељак опет почињем да радим”, рече кум.

„Одлично”, надовезах се, па упитах: „Да ли си их видео? Нисам их раније виђао на овој висини”.

„Јесам, али онако...”

„Било је заиста...”

„Набрао сам само неколико рукохвата *мајчине душице*”, пожали се он пошто је, успут, брао биље.

„Набраћеш, не брини”, хукнух и устадох вадећи нову цигарету.

Припалих је.

Враћали смо се старом планинском стазом, још увек углачаном негдашњим многим проласцима.

НА РУЧКУ

Мислити нешто – било шта, чекати нешто – било шта, волети нешто – шта било, у једно претопло августовско подне.

Ручавати са рођацима, које дуго ниси видео, под отвореним небом, у сеоској кући која се обнавља, којој су прозори избијени, кров скинут, и таван обијен, јер су са њега, после киша, почеле да висе печурке.

И било је време да се у тој кући, која се рушила, нешто сруши, разлупа, иначе се овај трен не би догодио. Само тако се могло до њега, само тако се могло до трпезе, богате, пред собом.

Ту су рођаци, власници куће, и мајстори, који су радили пре ручка; ту деца која трче, ту знатижељници, који су се сјатили да уграбе мало туђег времена. И свог.

Толико их је – колико их је, малобројни су, јер је сеоце тек нокат испод планине, и живот је отишао некуда...

Дивље шљиве са свих страна надиру у двориште. (Ускоро ће бити посечене). Дан је врео. Инсекти певају из биља.

Знојимо се, збијени у соби. Моје стопало тражи тишину испод стола. Још увек редак, суви лист отпада са ораха.

Погледај, планина дише успорено! А једна птица, флуоресцентна и плава, одозго, спушта се ка нама, мајушна.

Слеће међ' нас. И постаје већа.

Слеће међ' нас.

Да кућа има кров, то се не би догодило.